

TRAUMAT GÅR I ARV I GENERATIONER

VIKTIGT ATT FÖRSTÅ HUR FÖRINTELSEN PÅVERKAR ANHÖRIGA TILL DE ÖVERLEVANDE.

TEXT EMELIE HILL DITTMER

I april 1945 påbörjades evakueringen av koncentrationslägret Ravensbrück. Tyskland låg i ruiner, Europa en sargad kontinent. Andra världskriget var över. Kvinnliga fångar packades in godsvarnar. Många av de räddade var polska kvinnor. En av dessa är min farmor. 75 år har passerat sedan dess. För ett av hennes barnbarn innebär det också en markering av ett femårigt sökande efter svar till obesvarade frågor, där hon genom möten med barn och barnbarn till några av dessa kvinnor, försöker lägga ett på många vis omöjligt pussel om sitt arv.

Minns rubriken på den första artikeln som fångade mitt intresse: Study of Holocaust survivors finds trauma passed on to children's genes, publicerad i The Guardian 2015. Då bodde jag i Deal, i Englands sydöstra hörn.

Kan vi minnas andras minnen? Jag fortsätter min läsning, bekantar mig med Marianne Hirsch, som argumenterar för att vi kan: att minnen från traumatiska händelser fortsätter för att spela en central roll i livet för dem som inte var där för att uppleva dem. Om detta skriver hon i The Generation of Postmemory - Writing and Visual Culture After the Holocaust.

Läsningen blev starten på mitt sökande efter svar; att försöka förstå förintelsens konsekvenser, hur den drabbar enskilda individer vars familjer bär på dessa minnen. Jag lär mig mer om epigenetik, hur det är en bro mellan arv och miljö; hur trauman kan överföras biologiskt från en generation till en annan. Bli bekant med konceptet generationsöverstigande trauma, eller mellangenerationstrauma, som härstammar från årtiondena efter andra världskriget. Studier visade att barn och barnbarn till dem som överlevt förintelsen upp-

visade vissa traumasymptom. Mardrömmar, emotionella och beteendemässiga problem visade på att det ursprungliga traumat, som far- eller morföräldrar eller föräldrar utsatts för, hade långtgående effekter. Hur ett generationsöverstigande trauma är överföringen av emotionell, fysisk eller social smärta från en person till dennes barn. Det ligger betydligt djupare rotat än beteende som bara är inlärt. Det handlar kortfattat om hur miljömässig påverkan kan förändra hur vissa gener tar sig i uttryck.

En tillbakatryckt och osynliggjord sorg hade alltså börjat göra sig påmind, med en allt större intensitet. Genom en förfrågan till Riksarkivet kommer en diger dokumentation i retur; Farmors ansökan om svenskt medborgarskap. Här finns information och värdefulla detaljer, om Das Frauen-Konzentrationslager Ravensbrück. Ingen hade förut namngett "lägret" för mig, att det var just ett kvinnoläger.

Detta är således hur min resa börjar, som inte liknar någon annan. Den tar mig tillbaka till platser som jag inte nödvändigtvis vill återvända till, men jag har vid det här laget fastnat i frågorna. Bilderna av farmor, likt tysta förförelser. Bilderna av platsen, Ravensbrück, som en gång var nazisternas kvinnoläger, platsen dit hon transporterades en sommar dag 1944.

Resan tar mig också till andra platser runt om Europa och skulle egentligen avslutas på plats i Ravensbrück just i dag. Corona-krisen satte stopp för minnesceremonin, det som skulle blivit en markering av 75-årsdagen av förintelselagrens befrielse. Europas gränser är i denna stund stängda, nu som då. Det finns en märkvärdig symbolik i detta.

I stället sitter jag, Zenobia Maria Dittmers barnbarn, i Gladsax, Österlen och skriver denna text. Tänker på min fantasifulla, levnadsglad farmor, trots det mörker hon bar på. Mindre ensam idag, än för fem år sedan. Under mitt sökande träffar jag många goda människor, från den andra generation och den tredje, liksom några av de överlevande kvinnorna. Det är lika mycket om oss denna text handlar om; vi som bär det tunga oket; överlevarens överlevare. Den märkvärdiga närheten som uppstår genom denna länk.

För fem år sedan reste jag till minnesplatsen, Ravensbrück Memorial - Mahn- und Gedenkstätte Ravensbrück för första gången, tillsammans med fotografen Jörgen Johansson, som under denna tid gått före oss som fortfarande vandrar kvar på jorden en stund. Jag kommer alltid att vara tacksam för det som kom till att bli vårt sista samarbete, som resulterar i reportaget "Ålska, Glömma, Förlåta - En hyllningssång till farmor och som publiceras i Skånska Dagbladet den 8 maj 2015. Jörgen finns också med i denna stund, i denna skrivprocess.

En kort tid efter att reportaget publicerats kommer ett mejl från Jan Andersson i Motala, som har räkat finna historien på nätet. Hans mor, Eugenia Marzuchowska, hade också överlevt Ravensbrücks fasor. Ett gemensamt

JAG HAR EFTER MORS BORTGÅNG FÖRSÖK FÖRSTÅ VAD HON GENOMGICK UNDER KRIGET. DÅ HON NÄSTAN ALDRIG PRATADE OM SINA ÅR I DETTA HELVETE, SÅ KÄNDE JAG ATT MASSOR AV FRÅGOR SAKNADE SVAR.

Corona-krisen satte stopp för minnesceremonin i Ravensbrück som skulle markerat 75-årsdagen av förintelselagrens befrielse. PRIVAT FOTO

sökande tar sin början. En speciell vänskap föds i detta ögonblick.

- Detta är något som under många år präglat mina dagar. Jag har efter mors bortgång försökt förstå vad hon genomgick under kriget. Då hon nästan aldrig pratade om sina år i detta helvete, så kände jag att massor av frågor saknade svar. Jag har besökt flera platser där hon varit fånge och slavarbetare för att kunna blida mig en uppfattning. Alla de dokument jag samlat in ger mig en hint om det lidande hon och andra gick igenom. För min del hjälper det mig att förstå det jag aldrig kunnat prata med min mor om. Idag faller jag många av hennes tårar då jag inser vad hon har hållit inom sig, berättar Jan Andersson.

Fyra år senare; jag återvänder till Ravensbrück, denna gång tillsammans med Jan Andersson, där man organiserar The Second and Third Generations Forum, årliga sammankomster för den andra och tredje generationen. En chans att samtala i ett tryggt rum, om det alla mest smärtsamma. Men också om vågar framåt, hur vi tillsammans kan göra skillnad. Vi sitter i en cirkel och en mikrofon skickas runt till var och en som får fritt dela tankar kring olika frågeställningar. Kampen blir tydlig i detta rum, de uppdämda känslorna, vreden och sorgen, ibland en önskan om att kunna radera sitt traumatiska förlutna. En kvinna, berättar att hon föddes i lägret 1945, hur hennes mor aldrig kunde knyta an, hur ett liv präglad av sorg, saknad och psykisk ohälsa som följde. Ruth Steindling, språklärare och författare från Wien, som nyligen publicerat en biografi om sin mor Vilma Steindling, fortsätter;

- Att utforska och dokumentera min mammas förlutna hjälpte mig att förstå vem hon var. Jag skrev en biografi om min mamma, mitt förhållande till henne, min barndom. Många saker och känslor kom upp. Det var också ett sätt möta mig själv, på en djupare nivå. Jag grät ofta när jag kom ihåg hur hon led, vad hon tvingades bära på under unga år. Hur jag måste känna mig lycklig jämfört med hennes liv, trots att det alltid varit svårt, en kamp. Boken är ett monument för henne, för oss.

Fortsättning på sidan B6

För fem år sedan reste Emelie Hill Dittmer för första gången i sin farmors fotspår till minnesplatsen, Ravensbrück Memorial - Mahn- und Gedenkstätte Ravensbrück.

FOTO: JÖRGEN JOHANSSON/ARKIV

Ruth Steindlings mor överlevde Ravensbrück.

Jan Andersson läste Emelies första reportage och tog kontakt med henne eftersom hans mor överlevt Ravensbrück.

PRIVAT FOTO

Historierna från kriget präglade min uppväxt berättar Sebastian Much för Emelie Hill Dittmer.

PRIVAT FOTO

fakta

1938 började Heinrich Himmler planera ett koncentrationsläger för "avvikande" kvinnor: prostituerade, socialister, brottslingar, kommunister och Jehovas vittnen, bland andra. Han valde en plats nära byn Ravensbrück i det pittoreska sjöområdet Mecklenburg, en timme bort från Berlin, där en av hans bästa vänner i SS hade ett hus. □ Manliga fångar från Sachsenhausen byggde lägret. Den 15 maj 1939 ankom de första 867 kvinnorna. Drygt 130 000 fler skulle följa innan Ravensbrück befriades i april 1945. Nästan en tredjedel av kvinnorna kom från Polen. Mellan 30 000 och 15 000 överlevde. □ Från och med 1942 började

nazisterna utföra medicinska experiment i Ravensbrück, som blev ökat som ett av de värsta lägren när det gäller medicinska experiment på levande fångar. Från 1944 blir Ravensbrück ett förintelseläger. □ Resterna av lägret ligger i dag i kommunen Fürstenberg an der Havel i Brandenburg. Gedenkstätte Ravensbrück - Ravensbrück National Memorial öppnades den 12 september 1959. □ Varje år samlas överlevare och anhöriga vid minnesplatsen. Det planerade arrangementet för att uppmärksamma 75-årsdagen av befrielsen av lägret fick ställas in med kort varsel på grund av coronavirusets spridning.

The Second and Third Generations Forum är årliga sammankomster för den andra och tredje generationen.

FOTO: EMELIE HILL DITTMER

Oftast är det lättare för den överlevande att berättas om det förlutna för sina barnbarn, sären är inte längre lika ömma. FOTO: JÖRGEN JOHANSSON/ARKIV

HELG reportage

I april 1945 påbörjades evakueringen av koncentrationslägret Ravensbrück, som var ett läger för kvinnor.

FOTO: JÖRGEN JOHANSSON/ARKIV

"Historierna från kriget präglade min uppväxt"

Jag möter Sebastian Much, som också kommer ifrån Wien, en resa som är i hans mormor, Jolanta Krzyzanowska, namn. Vi träffas där några månader senare, fördjupar samtalet;

- Vissa menar att gräva i ett trauma kan orsaka mer smärta, men jag är glad att träffa människor med liknande berättelser, menar Sebastian Much. Jag kommer inte ihåg första gången jag hörde om Ravensbrück. Men jag visste att min mormor överlevde ett koncentrationsläger innan den dag då hon berättade för mig och min kusin om det, om hur hon arresterades. Jag var ungefär sex år gammal. Det gjorde så starkt intryck att vi senare tog en ed att ta hämnd. Vi kommer båda ihåg detta till denna dag. Historierna från kriget präglade min uppväxt. Jag förstod långt senare, i samtal med en psykolog förstod jag att det som plågade mig hade ett namn; tredje generationens syndrom. Alla mina symptom som psykologen beskrev stämde med mina problem.

Maria Buko, historiker och forskare vid History Meeting House - Municipal Institution of Culture i Warszawa, har tittat närmare på hur den andra generationen i synnerhet drabbas, men även den tredje.

Hon sammanfattar vad detta trauma innebär för ett familjeträd;

- Andra generationen innebär att vara inlåst i den tystnad som byggdes upp kring rädslan för föräldrarnas trauma, att känna sig skyldig för att inte förstå det och inte kunna hjälpa, samtidigt

sorgen över att de egna behoven inte blir sedda, då föräldrarnas alltid kommer att vara större. Den tredje generationen befrias från denna press eftersom relationen med mor/farföräldrar i allmänhet är enklare än den med föräldern. Det är oftast lättare att berätta om det förflutna för sina barnbarn, såren är inte längre lika ömma.

- **Samtidigt känner den tredje generationen** en press att utforska historien, att bevara den. Jag tycker att det är viktigt att man i detta sökande inte tappar bort sig själv och sitt liv, medan du försöker förstå ditt eget förflutna. Under min forskning stötte jag på många från den andra och tredje generationen som tycktes offra andra aspekter av livet i sitt sökande. Några ur den andra generationen kände hur de bokstavligen tappade meningen med livet när hjälte-föräldern är borta. Jag undrar hur det kommer att fungera med det tredje; när och hur kan man sluta? Går det att stänga dörren för denna historia och känna frid i att det arv som har räddats och finns bevarat är tillräckligt?

Maria Buko är historiker och forskare i Warszawa.

”
DET ÄR OF-
TAST LÄTT-
ARE ATT
BERÄTTA OM
DET FÖR-
FLUTNA FÖR
SINA BARN-
BARN, SÅ-
REN ÄR INTE
LÄNGRE LIKA
ÖMMA.

fakta

FÖR DIG SOM VILL LÄSA MER

Förtiteln förs ofta vidare av tredje generationens överlevande, menar Maria Buko, historiker och forskare vid History Meeting House - Municipal Institution of Culture i Warszawa. **Nirit Gradwohl Pisano**, doktor i klinik psykologi vid Adelphi University i New York, har skrivit boken "Granddaughters of The Holocaust - Never Forgetting What They Didn't Experience, där hon berättar om tio unga kvinnor. Hon går tillbaka i tid, till trettioalet och berättar om deras familjeliv och lidande, deras hantering av familjens traumatiska arv.

Även Nirit Gradwohl Pisano konstaterar att det finns en tydlig längtan för den tredje generationens överlevande, att utforska sin historia, men att skammen som de tvingas bära var tydlig;

"Sanningen är den att skammen följer våra stjärnor; detta visste jag redan om djupt inuti, men som blev allt tydligare i mina möten med tredje generationens överlevande, vi är sammanflätade med vårt traumatiska förflutna och längtar efter att utforska detta ytterligare", skriver Gradwohl Pisano.